

ПОНЯТТЯ «ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ»: ЗМІСТОВИЙ АСПЕКТ

Невід'ємною складовою демократичного суспільства є різноманітні об'єднання громадян. Їх соціально-політичне призначення полягає насамперед у тому, що вони допомагають людям розв'язувати проблеми повсякденного життя, відкривати можливості для виявлення громадсько-політичних ініціатив, здійснення функцій самоврядування.

Виникнення громадських об'єднань – процес об'єктивний, закономірний, зумовлений потребою людей у вияві і розвитку творчої ініціативи, захисту прав і свобод, здійснення волонтерських акцій. Лише через об'єднання індивід досягає особистої свободи.

Діяльність громадських об'єднань в Україні регулюється відповідними законодавчими актами, як-то: Закон України «Про об'єднання громадян», а також закони України «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності».

Право громадян України на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації для захисту своїх прав і свобод, задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів закріплено Конституцією.

Різні сторони діяльності сучасних громадських об'єднань в педагогіці, філософії, соціології, економіці та інших галузях знань досліджували: Ю. Битяк, В. Кравчук, Г. Осовська, О. Осовський, І. Дзюбко, К. Левкіський, В. Андрущенко, А. Теслицький та ін.

Мета статті – проаналізувати сучасний підхід до трактування поняття «громадські організації», конкретизувати його зміст, розглянути погляди дослідників на його вивчення, з'ясувати принципи класифікації громадських організацій.

Відомо, що для дослідження будь-якого терміну, слід визначити та розкрити його складові, змістові характеристики, типологію тощо. Тому для визначення поняття «громадські організації» розглянемо його складові.

Організація (франц. organisation) – сукупність людей, груп, об'єднаних для досягнення якоїсь мети; *громадське об'єднання*. Так тлумачить це поняття Сучасний словник іншомовних слів [7, с. 502].

Нині поняття *організація* набуло широкого застосування в багатьох науках (педагогіці, філософії, математиці, економіці, соціології та ін.) і в практичній діяльності. Науковці його трактують як: внутрішню упорядкованість, узгодженість взаємозалежних елементів цілого

(системи); сукупність процесів або дій, що забезпечують досягнення цілей системою; об'єднання або група людей, діяльність яких спрямована на досягнення спільної мети [9].

Щоб бути справді організацією, група людей, що об'єдналися, повинна відповідати таким вимогам:

- наявність принаймні двох людей, які вважають себе частиною цієї групи;
- наявність хоча б однієї спільної мети;
- наявність членів групи, які свідомо працюють разом, щоб досягти значимої для всіх мети.

Будь-яка організація складається з елементів (відділів, служб, груп, окремих виконавців), їхніх ролей і відносин, визначених ієрархією, поліархією, писаними і неписаними правилами (кодексами) поведінки. Ці ролі, відносини й кодекси можуть бути офіційними та неофіційними або мати офіційну і неофіційну структури [9].

Ключовими характеристиками організацій є:

- 1) наявність цілей – довгострокових і короткострокових;
- 2) забезпеченість ресурсами, необхідними для досягнення певних результатів, а саме: персоналом, капіталом, матеріалами, технологіями, інформацією тощо;
- 3) залежність від зовнішнього середовища;
- 4) поділ праці в середині організації:
 - горизонтальний – між членами організації з метою збільшення обсягів виробництва продукції або надання послуг; результатом є створення внутрішніх підрозділів (відділів, секторів, служб тощо), діяльність яких свідомо спрямовується і контролюється у процесі реалізації загальної мети;
 - вертикальний – відокремлює роботу з координації дій інших людей від самих дій. Остання й становить суть управління.

У суспільстві існують формальні й неформальні організації.

Формальні організації підпорядковуються узаконеній системі норм, правил, принципів діяльності, стандартам поведінки, що є обов'язковими для членів організації. В їх основі лежить принцип доцільності, свідомого руху до мети.

У неформальних організаціях взаємодії між людьми мають регулярний, але спонтанний характер (наприклад, натовп, черга).

В управлінській літературі наводиться така класифікація організацій:

- щодо влади – урядові й неурядові;
 - щодо джерел фінансування – бюджетні й позабюджетні;
 - за формою власності – державні муніципальні, громадські, приватні та організації із змішаною формою власності;
 - за галузевою належністю – промислові, транспортні, сільськогосподарські, торговельні тощо;
-

- за численністю членів – великі, середні, малі;
- щодо прибутку – комерційні й некомерційні;
- за функціональними ознаками:
 - ділові, або економічні, які створюються підприємцями, державною або місцевою владою з метою одержання доходу (господарські товариства, виробничі кооперативи, унітарні підприємства);
 - спілкові, членство в яких забезпечує реалізацію соціальних, політичних, творчих та інших інтересів людини (громадські організації, партії, релігійні об'єднання, благодійні фонди);
 - асоціативні, які будуються на взаємному задоволенні інтересів, при цьому цілі суб'єктів, що утворюють асоціацію, не суперечать одна одній (сім'я, наукова школа, неформальна група);
 - поселенські, для яких об'єднавчим фактором є територія (хутір, село, місто тощо) [11].

Організація має відносно визначені межі, що можуть мінятися згодом. Члени організації, на яких покладаються визначені обов'язки, роблять свій внесок у досягнення поставлених цілей. Перевага організованих груп полягає в тому, що людина, будучи членом певного колективу, може швидше і успішніше досягти своїх цілей, ніж простуючи до них індивідуально. Тому для досягнення своїх цілей вона створює інтегровані, кооперативні системи поведінки.

Кожна організація має своє призначення – місію, в ім'я якої люди об'єднуються і здійснюють свою діяльність. Здійснюючи свою місію (призначення), організація домагається досягнення визначеної мети [9].

Друга частина досліджуваного поняття – громадський – у словниковій літературі має декілька значень: передова частина, передові кола суспільства; який виникає, відбувається в суспільстві або стосується суспільства, пов'язаний із ним; належний усій громаді, усьому суспільству; колективний; який любить товариство, компанію тощо [2; 3]. Отже, поняття «громадський» включає в себе такі складові, як громада, колектив, суспільство.

Тому на основі таких тлумачень правильним буде визначення: *громадська організація* – масове об'єднання громадян, що виникають з їх ініціативи для реалізації довгострокових цілей, має свій статут і характеризуються чіткою структурою [10].

Водночас громадські організації є добровільними, саморегулюючими, некомерційними об'єднаннями, що створюються з ініціативи громадян, які об'єдналися задля спільних інтересів для здійснення спільних справ, про які йдеться в статуті громадської організації.

Вищим керівним органом громадської організації вважається з'їзд (конференція) або загальні збори; постійно діючим керівним органом є виборний колегіальний орган, що підзвітний з'їзду (конференції) або

загальним зборам [6].

Створені у демократичному суспільстві громадські організації мають широкі права, що допомагає їм здійснювати визначену діяльність, прагнучи поставленої мети. Вони мають право вільно поширювати інформацію про свою діяльність; створювати засоби масової інформації і здійснювати видавничу діяльність; проводити зібрання, мітинги, демонстрації, походи і пікетування; брати участь у розробці рішень державних органів і органів місцевого самоврядування (в порядку і обсязі, що передбачені законодавством); виступати з ініціативами з різних питань суспільного життя, вносити пропозиції в органи державної влади. Громадські організації можуть представляти і захищати свої права, законні інтереси своїх членів, інших громадян в державних органах, органах місцевого самоврядування, громадських об'єднаннях [8].

Організовані з ініціативи громадян ці спільноти класифікують за різними критеріями. За структурною організацією (мета, статут, членство тощо) їх поділяють на масові громадські організації, громадські самодіяльні органи та громадські рухи [4].

Загальноприйняте у сучасній політології поняття «громадські організації і рухи» виникло на основі ширшого поняття «суспільні об'єднання» як більш наближеного до сучасних суспільно-політичних реалій. З огляду на особливості діяльності громадських організацій і рухів, їх слід розглядати диференційовано.

Найбільш поширеними різновидами громадських організацій у сучасному світі є: профспілки; організації людей з особливими потребами; ветеранські, жіночі, молодіжні, дитячі; наукові, технічні, культурно-просвітницькі, фізкультурно-спортивні та інші добровільні товариства; творчі спілки; різноманітні земляцтва, фонди, асоціації, товариства тощо. Характерною ознакою їх є документальне оформлення мети і завдань, організаційно-структурне забезпечення, що, власне, й відрізняє їх від громадських рухів [10].

Спинимося коротко на окремих різновидах громадських організацій.

Масові громадські організації. Це добровільні, організаційно оформлені об'єднання громадян, мета діяльності яких задоволення і захист інтересів своїх членів, вони діють за статутом на основі принципів самоврядування і законності. До них належать профспілкові, кооперативні, молодіжні, жіночі, творчі, добровільні товариства, релігійні та інші організації. Ці об'єднання мають довгострокові цілі, програму, статут, зареєстрований у державних органах влади у встановленому порядку.

Профспілки – найдавніші й наймасовіші організації працівників найрізноманітніших професій, об'єднують понад 300 млн осіб. Існують Всесвітня федерація профспілок (70 країн, 200 млн членів), Всесвітня конфедерація праці (15 млн членів). Широкого розвитку набули незалежні профспілки за галузями виробництва.

Молодіжні організації своїми основними цілями і завданнями мають захист різноманітних потреб та інтересів молоді, мобілізація та інтеграція молодіжних структур на виконання соціально значущих завдань, виховна робота. Молодіжні формування помітно впливають на зміцнення миру, співробітництва і дружби між народами, на збереження і захист природи.

Об'єднання молоді, предметом діяльності яких є соціально-економічні, політичні питання, захист громадських інтересів. Це – суспільно-політичні клуби, національно-культурні, історико-культурні, патріотичні, екологічні, благодійні та інші організації, асоціації, союзи, а також ініціативні групи, їхня діяльність спрямована на сприяння розвитку національних культур і охорону історичних пам'яток, збереження природи і боротьбу за демократію, мир та певні ідейно-політичні ідеали, вирішення повсякденних гострих життєвих проблем («громадські ініціативи»), боротьбу з безробіттям, за вирішення житлових проблем (скватери) тощо.

Жіночі громадські об'єднання послідовно борються за рівноправність жінок, за поліпшення умов материнства і дитинства, за мир, демократію, національну злагоду, соціальний прогрес. Одна тільки Міжнародна Демократична Федерація жінок об'єднує 135 жіночих організацій із 117 країн світу. У кожній державі існують національні організації – спілки жінок, союзи матерів, ділових жінок тощо.

Творчі об'єднання – добровільні союзи, що об'єднують людей творчих професій (Спілка письменників, Спілка художників, Спілка композиторів, Спілка журналістів тощо). На різних етапах їхня роль у суспільно-політичному житті країн і на міжнародній арені неоднакова. Особливо вагома вона на переломних етапах, які потребують консолідації національного духу, вияву міжнародної злагоди, міжнародного діалогу.

Добровільні товариства здебільшого діють у сфері науки, техніки, культури, освіти, спорту, соціальної допомоги та ін. створюються з метою розвивати самодіяльність громадян, їхню соціальну, творчу та політичну активність, задовольняти їхні інтереси (Добровільне товариство мисливці і рибалок).

Релігійні організації є важливою складовою політичної системи кожного суспільства. І хоча найчастіше церква відокремлена від держави, релігійні організації мають право брати участь у громадському житті, а також використовувати нарівні з громадськими об'єднаннями засоби масової інформації. Церква може підтримувати або не підтримувати певні державні починання, суттєво впливати на масову свідомість віруючих. Більше того, служителі культури мають законне право на участь у політичному житті. Міжнародні релігійні організації (Християнська мирна конференція, Всесвітній ісламський конгрес, Азійська буддійська конференція, Всесвітня федерація католицької молоді та ін.) відіграють вагомий роль у спілкуванні народів. У їхньому полі зору перебувають не лише релігійні питання, а й турбота про збереження миру, злагоди, високу

духовність і моральні чесноти, гуманізм та любов до ближнього. Однак не завжди їм вдається мирно вирішувати проблеми, часто на заваді стає міжконфесійна ворожнеча, що призводить навіть до кровопролиття.

Кооперативні організації не можна ототожнювати із соціально-економічними об'єднаннями, до яких належать *кооперативні спілки, асоціації керівників підприємств, спілки орендарів та підприємців* тощо. Кооперативні об'єднання – особливий тип непартійних громадських об'єднань, які, маючи матеріальний інтерес, належать до політичної системи суспільства і відіграють у ній певну роль. До кооперативних організацій відносять споживчу кооперацію в селі й місті, кооперативи для задоволення житлово-побутових потреб, садово-городні товариства та ін. Їм властиві певна деполітизованість, чітка економічна спрямованість, широкий спектр заходів для досягнення матеріальної мети. На Заході існують різні *підприємницькі союзи, спілки роботодавців* тощо, які виконують як економічні, так і політичні функції. Найважливіша політична функція – визначення і формування загальних корпоративних інтересів і пріоритетів бізнесу, їх реалізація з використанням найрізноманітніших засобів і каналів впливу на державні та інші структури.

Громадські самодіяльні органи створюють при державних органах: комітети ветеранів війни і праці, жінок, батьківські ради; вуличні, квартальні комітети, різні клуби (партійні, політичні, виборців, робітників, дитячі), неформальні об'єднання. Всі вони не мають офіційного членства, статуту, чітких програм, а цілі можуть бути як соціально значущими, так і асоціальними. Окремі з них представлені на міжнародному рівні: групи за звільнення в'язнів совісті, репрезентовані організацією Міжнародна амністія; жіночі комітети – Міжнародною Демократичною Федерацією Жінок та ін. [4].

Громадські рухи – масові політичні й неполітичні формування громадян, пов'язані систематичним співробітництвом заради досягнення певної мети на ґрунті спільних соціально-політичних інтересів. Рухи як вияв громадської ініціативи (антифашистські, національно-визвольні, екологічні, за мир, жіночі тощо) не маючи чіткої організаційної структури, вони об'єднуються на ґрунті спільних інтересів; його учасники різняться політичними поглядами і світоглядом. Як правило, такі рухи не передбачають індивідуального членства, чіткої програми. Вони не є політичними механізмами боротьби за владу. Чинником, що інтегрує учасників руху із не завжди подібними переконаннями, є чітко визначена спільна діяльність [4]. Прикладом такої діяльності може бути громадський рух або, як його учасники себе називають, громадська ініціатива *Збережи старий Київ*.

Громадські рухи також мають масовий характер і створюються з певною метою. Однак на відміну від громадських організацій громадські рухи – це структурно неоформлені масові об'єднання громадян і

організацій різних соціально-політичних орієнтацій, діяльність яких, як правило, має тимчасовий характер і найчастіше спрямована на виконання певних тактичних завдань, після чого вони або розпадаються, або консолідується в нові політичні партії чи громадські організації [10].

У загальному означенні громадські організації і рухи являють собою добровільні формування, що виникають у результаті вільного волевиявлення громадян на основі спільних інтересів і завдань [10].

Основними різновидами громадських рухів нині є: політичні рухи (Народний рух України на початковій стадії); масові демократичні (рухи за демократичні перетворення, спрямовані на захист прав і свобод людини, антифашистські й антидиктаторські, проти расової та національної дискримінації та ін.); соціальні (локальні) рухи; так звані «нові соціальні рухи», що набули поширення в останні десятиліття (антивоєнний, екологічний, неофеміністський та ін.). Одні з названих рухів обирають для себе порівняно вузькі завдання, інші порушують питання загальнонаціонального і загальнолюдського характеру. Загалом такі рухи шукають і часто знаходять нові форми взаємовідносин громадян з державою [10].

Часто громадські рухи опиняються перед дилемою: продовжити своє існування і перейти до наступного рівня єдності – тіснішого згуртування за спільними інтересами (приміром, створення на основі руху партії) чи припинити своє функціонування, розпавшись на невеликі за кількістю і значущістю угруповання.

Об'єднання громадян класифікують і за іншими критеріями:

– за спільним інтересом створюються спілки підприємців, кооператорів, профспілки. Інтерес духовного відродження породжує об'єднання культурного та гуманітарного, релігійного напрямів. Політичні мотиви спричиняються до відповідних ідейно-політичних угруповань і течій;

– за правовим статусом розрізняють формальні громадські організації (офіційно зареєстровані в органах влади, організаційно оформлені), а також неформальні організації (не зареєстровані юридично, створені спонтанно з ініціативи «знизу», згідно з усвідомленими спільними інтересами; незалежні від офіційних державних органів, діють без чіткої програми, за принципами самоврядування);

– за легітимністю виокремлюють легальні (дозволені законом) і нелегальні (недозволені законом) громадські об'єднання.

Розвиток громадських об'єднань і рухів – це шлях до розбудови громадянського суспільства, до зростання його ролі, до соціально-культурного піднесення народу, кожної особистості, до демократизації, розширення прав і свобод людини, зміцнення гарантій її захищеності [4].

З метою з'ясувати, яким же є спектр громадських об'єднань і рухів, що виникають найчастіше поза офіційними державними структурами і не

вкладаються в жодні схеми, окремо спинимося на їх типології. Для цього скористаємося критеріями, що їх пропонують політологи:

1) за родом діяльності – конструктивно орієнтовані, пізнавальні, опозиційні, аматорські, національні та ін.;

2) за визначеними цілями – соціально-вартісні й асоціальні, політизовані й неполітизовані;

3) за інтересами – економічними, професійними, суспільно-політичними та ін.;

4) за правовим статусом – легальні й нелегальні;

5) за соціально-класовими ознаками – наприклад, робітничий, фермерський рухи;

6) за рівнем масовості й ступенем впливу – профспілки, антивоєнні та феміністські рухи, з одного боку, та фермерські рухи у США чи рух англійських докерів – з іншого;

7) за спонукальними мотивами виникнення – соціально усвідомлені (спілки ветеранів, студентської молоді, кооператорів); вартісно-орієнтовані (рух «зелених», спілка «Чорнобиль»); традиціоналістськи зумовлені (релігійні, національні об'єднання);

8) за масштабами діяльності – міжнародні, внутрішньодержавні, локальні;

9) за ставленням до існуючого ладу – консервативні, реформістські, революційні, контрреволюційні;

10) за ступенем і формою організації – стихійні й організовані, слабо- й високоорганізовані [10].

Іншу класифікацію громадських організацій, взявши за основу напрями їх діяльності, пропонує у своєму дослідженні В. Кравчук:

1) права людини (організації, зусилля яких спрямовані на захист громадянських прав і свобод першої необхідності);

2) професійна діяльність (організації, що створюються для підтримки й оптимізації професійної діяльності людей);

3) поліпшення соціально-економічного становища країни (організації, які сприяють здійсненню програм поліпшення соціально-економічного становища у країні, соціального захисту та поліпшення матеріального становища малозабезпечених верств населення);

4) сім'я і діти (організації, які сприяють захисту материнства і дитинства);

5) захист здоров'я населення та навколишнього середовища (організації, які сприяють розвитку природно-заповідного фонду та природоохоронної справи, пропагуванню здорового способу життя, розвитку охорони здоров'я);

6) освіта (організації, які сприяють розвитку науки і освіти);

7) культура (організації, які сприяють розвитку культури) [5].

Отже, як бачимо, громадські організації і громадські рухи – це

складні суспільні утворення. Їх поява свідчить про певний рівень розвитку громадянського суспільства, про усвідомлення населення країни себе громадянами, здатними вирішувати проблеми громади, захищати права і свободи її членів. Форми діяльності організацій, рухів, товариств, асоціацій, союзів, ініціатив та ін. визначаються напрямками і змістом діяльності, її метою. Перспективним вважаємо історико-педагогічне дослідження просвітницько-педагогічної діяльності громадських організацій кінця XIX – початку XX століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Битяк Ю. П. Адміністративне право України : підручник / Ю. П. Битяк. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 154 с.
2. Громадський : академічний тлумачний словник. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/ghromadsjkyj>.
3. Громадськість : український тлумачний словник. – Режим доступу : <http://language.br.com.ua>.
4. Класифікація громадських об'єднань. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-1711.html>.
5. Кравчук В. М. Взаємовідносини громадських організацій і держави в умовах формування громадянського суспільства в Україні (теоретико-правові аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юридичних наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / В. М. Кравчук. – К., 2009. – 20 с.
6. Общественные объединения и организации. – Режим доступу : <http://president.org.ua/news/news-177296>.
7. Організація : сучасний словник іншомовних слів. – К. : Вид-во «Довіра», 2006. – С. 502.
8. Основы государства и права. Общественные организации. – Режим доступу : <http://www.bibliotekar.ru/osnovy-prava-3/58.htm>.
9. Осовська Г. В. Основи менеджменту : навч. посіб. / Г. В. Осовська, О. А. Осовський. – К. : «Кондор», 2006. – 664 с.
10. Політологія : підручник / І. С. Дзюбка, К. М. Левкіський, В. П. Андрущенко та ін. ; за заг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Левкіського. – К. : Вища шк., 1998. – 304 с.
11. Поняття організації // Правовий портал України. – Режим доступу : <http://ukr-pravo.at.ua/index/0-929>.
12. Тесліцький А. М. Класифікація громадських об'єднань в Україні / А. М. Тесліцький // Науковий вісник Чернівецького університету : Правознавство. – Чернівці, 2011. – Вип. 559. – С. 44–47.